

Turkish Studies

International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 11/4 Winter 2016, p. 1-18

DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.9258>
ISSN: 1308-2140, ANKARA-TURKEY

Article Info/Makale Bilgisi

✍ Received/Geliş: 09.02.2016 ✓ Accepted/Kabul: 08.03.2016
✍ Referees/Hakemler: Prof. Dr. Faruk TOPRAK –
Prof. Dr. Osman HORATA - Doç. Dr. Özge ÖZTEKİN

This article was checked by iThenticate.

ARAP, FARS VE TÜRK EDEBİYATLARINDA EL-FEREC BA'DE'Ş-ŞİDDE HİKÂYELERİ

Derya ADALAR SUBAŞI*

Günümüzde klasik olmuş edebi ürünler üzerine pek çok çalışmalar yapılmaktadır. Özellikle aynı eser değişik zaman, mekân ve kültür öğeleri içinde değişik kişilerce yeniden yazılmakta ve bu noktada eserler arasında bir bağ da ortaya çıkmaktadır. Makaleye konu olan *el-Ferec Ba'de's-Şidde* Arap edebiyatından Fars edebiyatına, oradan da Türk edebiyatına aynı isimle intikal eden hikâyeler bütününün adıdır. Aynı edebiyatta bile farklı kişilerce, farklı zamanlarda yeniden yazılmış olan *el-Ferec Ba'de's-Şidde* “zorluktan sonra gelen kolaylık, sıkıntıdan sonra gelen ferahlama” anlamına gelmektedir. Bu başlık hikâyelerin içeriği dolayısıyla tercih edilmiştir. Bu hikâyeler her zaman mutlu sonla biterler. Bununla beraber insanlara zorluklar karşısında güçlü olmaya, hiçbir zaman ümidini kaybetmemeye, zor günleri Allah'ın yardımıyla atlatmaya ve doğru yolu sadece Allah'ın göstereceğine dair birçok farklı mesajlar verirler. Arap edebiyatında el-Ferec Ba'de's-Şidde hikâyelerinin ilki Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed el-Medâinî (öl. 225/ 839)'ye aittir ve bugün elimize ulaşmamıştır. Bu adla eser yazan diğer bir kişi ise İbn Ebi'd-Dünyâ İbrahim b. Ali (öl. 281/894)'dir. Bu eser en sistemli ve kapsamlı olarak yine aynı adla Ebu'l-Kâsım et-Tenûhî (327-348/ 938-994) tarafından yazılmıştır. Farklı edebiyatlara da aynı adla ve aynı amaçlarla tercüme edilen el-Ferec Ba'de's-Şidde hikâyelerinin ana hatlarıyla inceleneceği bu makalede hikâyelerin Arap, Fars ve Türk edebiyatlarında ortaya çıkışı, tarihsel süreçteki gelişimi ve genel özellikleri anlatılacaktır. Eserler arasında yapılacak olan bu incelemede ilk göze çarpan benzerlik ve farklılıklar da değerlendirme kapsamına alınacak, böylece bu hikâyelerin Arap edebiyatında ortaya çıkışından itibaren nasıl şekillendiği görülecektir.

Anahtar Kelimeler: el-Ferec Ba'de's-Şidde, hikâye, Arap, Fars ve Türk Edebiyatı, kültürlerarasılık

* Yrd. Doç. Dr. Ankara Üniversitesi Arap Dili ve Edebiyatı, El-mek: adalar@ankara.edu.tr, deryaadalarsubas@gmail.com

**AL-FARAJ BA'D AL-SHIDDAH STORIES IN ARABIC, PERSIAN
AND TURKISH LITERATURE**

ABSTRACT

Recently many studies are done on Classical Literary products. Especially some of these works were rewritten several times in different periods by changing some items in the original works by the writers from the different countries. In this framework a common dimension occurred among those writings. "Al Faraj ba'd al-shiddah " is the name of the literary collection which consists of the stories which have been transmitted from Arabic Literature to Persian Literature and from the Persian Literature to Turkish Literature with the same name. Al- Faraj Ba'd al-Shiddah (Relief after Grief) means "easiness after difficulties or spaciousness after troubles." These stories are always concluded with happiness. In other words they have happy ends. With these features these kinds of stories give us several messages. According to these messages we must be strong against the difficulties which we face to. We shouldn't lose our hopes. In our hard days God helps cope to our problems and he always shows us the right way. In Arabic Literature the first Al-Faraj Ba'd al-Shiddah stories belong to Abû al-Hasan Alî b. Muhammad al-Madâ'inî (225/839) unfortunately they haven't been reached us. After that Abu'l Qasem Al-Tanûkhî (327-348/ 938-994) write Al-Faraj Ba'd al-Shidde stories and it's preface he mentioned Abu'l Hasan's stories. Ibn Abî Al-Dunyâ is the other writer who wrote the stories understand the same name. This article objects to demonstrate the occurrence of these stories which are called Al Faraj Ba'd al-Shiddah in Arabic, Persian and Turkish Literature and historical developments of these stories and their general features. My objection is also to demonstrate the appearances of these stories in the different literatures. Although these stories have the same name in Arabic, Persian and Turkish Literature, by comparing these stories we can see the similarities and the differences among them so the rising of this stories since their arising in Arabic Literature will be seen.

STRUCTURED ABSTRACT

There are some piece of writings which have been arised from Arabic Literature and then transmitted into Persian Literature and from Persian Literature transmitted into Turkish Literature. Al-Faraj Ba'd al-Shiddah (Relief after Distress or All's Well That Ends Well) is a good sample of these kinds of stories which shops the certain similarities and differences in each literature. In other words in each literature they have been recreated according to those cultures and also intercultural reflections can be seen easily by comparing these stories in each literature.

Al-Faraj Ba'd al-Shiddah means to get rid of troubles, easiness after difficulties and happiness after sadness. This tile has been preferred because of its content.

Turkish Studies

In Arabic Literature the first Al-Faraj Ba'd al-Shiddah stories belong to Ebu'l-Hasan Ali b. Mohammad el-Medaini (225/839) unfortunately they haven't been reached us.

After that Ebu'l Qasem et-Tanûqhî (327-348/ 938-994) write Al-Faraj Ba'd al-Shidde stories and it's preface he mentioned Ebu'l Hasan's stories. Ibn Ebi'd-Dunya is the other writer who wrote the stories understand the same name.

Tanûqhî's one is an extensive collection of stories which involve the samples of poem, literary prose and proverbs. Tanûqhî tells us historical events by the way of stories. In the preface of his stories after salam, he said that after seeing humanbeings go and back between goodness and wickedness, benefits and harms, not having completely comfortable days, they don't do anything which is better than thanks for God and praising him in hard days both patience and pray. He understood that the lifespan of a humanbeing is much longer than his hard days. God quenches his troubles with his power and compassion. In this way his troubles disappear suddenly.

In this way he arranged the aims of his stories. Tanûqhî illustrated some historical events in his stories. He also told the stories which were written by his teachers and have him a permission to share them in his books.

Tanûqhî 's stories were translated into Persian for the first time by Sedidüddin Muhammed b. 'Avfi in Cavami'u'l Hikayât, Avfi declared that he translated Al-Faraj Ba'd al-Shiddah but unfortunately it hasn't reached nowadays. The same stories were also translated into Persian by Husayin b. Es'ad Dahistânî. This translation was presented to Izzuddîn b.Tâhir Zengî between 1253 and 1261. And it was written thirty years later after the first translation.

When the dates of some different copies are taken into consideration, we see that they appeared in Turkish Literature since fifteenth century. It was informed that there are three different collections of Al-Faraj Ba'd al-Shiddah which have been written in Turkish. The first one was translated in the name of II. (Second) Murad by Omaru'l Halebî and consisted of 13 chapters.

The second one belongs to Lutfullah b.Hasanu'l-Tokatî (Moola Lutfi). He translated Tanûqhî's or Ebi'd Dunya's copies which consists of 14 chapters and the book which consists of 42 stories nightmare have been written by Qasem b.Mehmed.

The stories in these books always end with happiness and optimism. With these features these kinds of stories give us several messages. According to these messages we must be strong against the difficulties which we face to. We shouldn't lose our hopes. In our hard days God helps cope to our problems and he always shows us the right way. These messages were illustrated sometimes in the stories with real or imaginative events.

When we compare these stories which have been written in three different cultures with eachother, we see that there are lots of similarities and differences related to the content and form.

Turkish Studies

Turkish translation of these stories consists of 42 stories. All copies are in the libraries in Istanbul. It was guessed that they were written by Qasem b. Mehmed. Among Arabic translations it was seen that the best one belonged to Tanūqhī. When we compare the stories in Tanūqhī's and Ibn Ebi'd-Dunya's book with Persian stories, we understand that in the first chapter of two copies are taken from Holy Quran and very similar.

There are also similarities between the stories in Turkish and Persian from the point of view the chapters and arranging the subjects which have been focused on. In the first chapters of the stories, the writers underlined that all praise for Allah and his endless power to quench the troubles of humanbeings. When the writings of Tenuqhī and Dahistānī are examined, we see that they tell love stories in the thirteenth chapters.

Generally the heros, people, supernatural creatures in these stories resemble each other.

Tanūqhī's copies are the first on the list with 361 stories, with 231 stories Persian copies are the in the second, and with 42 stories, Turkish copies follow them. The writing which was written by Abu'd-Dunya in Arabic with the same name conversation the first and the second chapters of Tenuhi's writing.

When all Al-Faraj Ba'd al-Shiddah are examined, it can be seen that Tanūkhī's stories have a privileged position. It can be thought that Tanūkhī used trustworthy and extensive resources while he was preparing his book.

Turkish stories must have written either by translating from Persian or rewritten by depending on headlines and the subjects in the original form.

Although they resemble eachother from the point of view the names and the aims of the writings, they have been recreated according to the cultures which belong to. In this say these stories have carried the cultural features of the societies. Each culture has created his own Al-Faraj Ba'd al-Shiddah stories.

This studying will be a guide for the studyings which deal with Al-Faraj Ba'd al-Shiddah stories in Arabic, Persian and Turkish Literature. By reading all of them intensively, determined the similarities and differences among these stories by following the intertextual approach.

This article is a preliminary study which deals with and gives information about Al-Faraj Ba'd al-Shiddah stories in Arabic, Persian and Turkish Literature. By reading all of these stories intensively, determining the similarities and differences among them, also comparing similar stories between cultures will be a necessary study for intertextuality at future.

Keywords: Al-Faraj Ba'd al-Shiddah, story, Arabic, Persian and Turkish Literature, interculturality

0. GİRİŞ

Bazı edebi eserler farklı edebiyatlarda yer alan edebi ürünlerden esinlenmeler ya da ilham almalar yoluyla oluşturulduğu gibi, bu eserlerin bire bir çevirileri yapılması yoluyla da ortaya koyulmaktadır. Bu süreç şüphesiz okuyanın edebi eseri beğenmesi ve bu eseri kendi diline aktarmak istemesi düşüncesi ile başlamaktadır. Bu düşünce kendi diline aktarma aşamasına geldiğinde yazar bir takım zorluklarla karşılaşmaktadır. Bu zorlukların ilki kendi kültüründe veya edebiyatında karşılığı olmayan kavramları, ilkeleri veya özellikleri diline nasıl aktaracağıdır. Bunu aşabilmek için ilk yol yazarın o kısımları kendi kültürüne uygun olarak yeniden yazması başka bir deyişle kendi kültürüne uyarlamasıdır. Bazı yazarlarsa eserin içeriğinden ilham alarak aynı adı taşıyan; ancak yeni bir telif eser niteliği kazanmış eserler ortaya koymaktadırlar. Özellikle Klasik Türk Edebiyatında bu şekilde Arap ve Fars edebiyatlarından esinlenilerek yazılan, tercüme edilen ya da uyarlanan birçok eser bulunmaktadır. Öyle ki anadili kadar iyi Arapça ve Farsça bilen bu yazarların yeniden ortaya koyduğu bazı eserlerin ünü gerçeğini bile geride bırakmaktadır.

Arap edebiyatı kaynaklı olup önce Arap edebiyatından Fars edebiyatına aktarılan, buradan da Türk edebiyatına geçen *el-Ferec Ba'de's-Şidde* hikâyeleri de bu eserlerden biridir.

"*Ferec*" kelimesi sözlükte *ferahlık, kurtuluş, sevinç, çare, gam ve üzüntüden kurtulup bolluğa çıkmak, darlıktan ve sıkıntıdan kurtulmak* anlamlarında kullanılmaktadır. Adı geçen hikâye mecmuasına isim olan *el-Ferec Ba'de's-Şidde* ise *zorluktan sonra gelen kolaylık, kederden sonra gelen sevinç* anlamlarındadır. Bu isim, mecmuada geçen hikâyelerin zorluktan sonra feraha çıkma, rahatlama, iyi duruma gelme içeriğini ve ana fikrini taşıması dolayısıyla seçilmiştir. Zira bu hikâyelerin Türkçe nüshaları üzerine kapsamlı bir makale yayımlayan Kurgan bu eserin Nuru Osmaniye Nüshasında bulunan bu tarz bir ifadeden bahsetmektedir (1945:356). Arap Edebiyatında hicri dördüncü yüzyılda ortaya çıkan bu hikâyeler bundan tam üç asır sonra yedinci yüzyılda Farsçaya tercüme edilmiştir. İslam'ın yapısına ve insanlara vermek istediği mesajlara uygun olan bu tür¹ hikâyeler milattan sonra dokuzuncu yüzyıldan itibaren toplanmaya başlanmıştır (Deveci 2007:7).

Günümüz Klasik Türk Edebiyatı çalışmalarında bu eserin Türkçe nüshaları üzerine pek çok değerlendirme ve tez yapılmıştır. Yapılan bu çalışmalarda bu türün Klasik Türk edebiyatında ortaya çıkana kadar Arap ve Fars edebiyatlarındaki görünümü ile ilgili olarak verilen bilgilerin çok sınırlı olduğu gözlenmektedir. Bu konudaki en kapsamlı bilgiler Kurgan'ın (1945) makalesinde anlatılanlardan ileri geçememiştir. Örneğin *el-Ferec Ba'de's-Şidde* ile ilgili olarak yapılan Türkçe çalışmalarda *et-Tenûhî*'nin elinde en mükemmel şekline ulaşan bu türden bahsedilirken İbn Ebi'd-Dünyâ'nın aynı adlı eserinin bugün elimizde olmadığı bilgisi verilmektedir (Apık 2013:5). Oysa İbn Ebi'd-Dünyâ'ya ait bu eserin de Ebû Huzeyfe tarafından Arapça tahkiki yapılmış ve bu eser 1988 yılında Mısır'da basılmıştır. Bu bağlamda makalede başta Arap edebiyatında ve ardından Fars edebiyatında yer alan *el-Ferec Ba'de's-Şidde* hikâyeleri üzerine bilinmeyen veya eksik kalmış yönler üzerinde durulması hedeflenmektedir. Yapılan araştırmalar sonucunda Türkiye'de Arapça ve Farsça *el-Ferec Ba'de's-Şidde* 'ler üzerine salt bir değerlendirme veya kapsamlı bir çalışma yapılmadığı gözlenmiştir. Bu da Türkçe *el-Ferec Ba'de's-Şidde* 'ler üzerine çalışan araştırmacılar için büyük bir eksiktir.

Arapça ve Farsça nüshalar incelenirken eserlerin orijinal nüshalarının değerlendirilmesi, bu eserler üzerine yapılan tahkiklerde geçen yeni bilgilerin eklenmesi yoluna gidilmiştir. Bu sebeple Arap ve Fars edebiyatında bu türün gelişimi ile ilgili olarak sunulacak olan bilgiler daha kapsamlı olacaktır. Bu hikâyelerin Türk edebiyatındaki gelişimi ise eserin farklı nüshaları üzerine

¹ Arap edebiyatında bu türde sadece hikâye değil, kaside de yazılmaktaydı. Örneğin İbn. Nahvî'nin (513/1119) *el-Kasîdetu'l-Munferice* adlı kasidesinin diğer adı *el-Ferec Ba'de's-Şidde*'dir (Çögenli 2013:75).

yapılan tahkikler, yüksek lisans, doktora tezleri ve makalelerden elde edilen bilgiler ışığında aktarılacak ve bu bağlamda değerlendirmeye alınacaktır.

1-Arap Edebiyatında el-Ferec Ba'de's-Şidde Hikâyeleri

Arap edebiyatında el-Ferec Ba'de's-Şidde hikâyelerinin ilki Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed el-Medâinî (öl. 225/ 839)'ye aittir ve bugün elimize ulaşmamıştır. Daha sonra Ebu'l-Kâsım et-Tenûhî (327-348/ 938-994) tarafından yazılan başka bir el-Ferec Ba'de's-Şidde 'nin önsözünde bu esere değinilir (Tenûhî 1955: 5). Yazar eserin beş altı varaktan oluştuğunu söyler ve şöyle ekler:

كنت قد وقفت في بعض محتى على خمس أو ست أوراق جمعها أبو الحسن علي بن محمد
المدايني ، وسماها: " كتاب الفرج بعد الشدة والضيق " وذكر فيها أخبارا تدخل جميعها في هذا المعنى فوجدتها
حسنة ولكنها لقاتها نموذج صغير، ولم يأت بها مؤتلفة، ولا سلك بها سبيل الكتب المصنفة، ولا الأبواب الواسعة
المؤلفة، مع اقتداره على ذلك، ولا أعلم غرضه في التقصير، ولعله أراد أن ينهج طريق هذا الفن من الاخبار،
ويسبق إلى فتح الباب فيه بذلك المقدار، وينقل جميع ما عنده فيه من الآثار.

“Ebu'l Hasan Ali bin Muhammed el-Medâini'nin toplayıp “Kitâbu'l-Ferec Ba'de's-Şidde ve'd-dayk” olarak isimlendirdiği ve tamamının bu anlam kapsamına girdiğini söylediği beş veya altı varak tespit ettim. Ben bunları beğendim; ancak az olduğu için örnekler yetersizdi. Gücü yeteceği halde ne uygun bir şekilde yazmış, ne de sistematik kitaplar gibi geniş bölümler halinde ele almıştı. Onun neden böyle kusurlu davrandığını anlamadım. Belki de hikâye konusunda yeni bir yol çizmek, bu uğurda yeni bir kapıyı ilk açan olmak ve elindeki tüm verileri aktarmak istemiştir.”

Bu adla eser yazan diğer bir kişi ise İbn Ebi'd-Dünyâ İbrahim b. Ali (öl. 281/894)'dir. Kâtip Çelebi'de ilk Ferec Ba'de's-Şidde yazarı olarak İbn Ebi'd-Dünyâ'yı tanıtmaktadır ve ona göre bu eser Ebu'l-Hasan Ömer b. Muhammed el-Kâdî (öl. 328/ 938) tarafından sınıflandırılmıştır (Keşf, c.II s. 1202-1203). İbn Ebi'd-Dünyâ'ya ait bu eserin elimize ulaşmadığı ile ilgili olarak verilen bilgiler doğru değildir. Eser Ebû Huzeyfe 'Abdullah b. 'Âliye tarafından tahkik edilmiş ve 1988 yılında Mısır'da basılmıştır.

İbn Ebi'd-Dünyâ'nın eserinin mukaddimesinde Âdem'in yaratılmasından şimdiye kadar bu hayatın sıkıntılarla dolu olduğu, peygamberlerin, din büyüklerinin bile birçok sıkıntı yaşadığı, el-Ferec Ba'de's-Şidde adlı bu eserin bizlere sıkıntılardan sonra gelen kurtuluşu anlatan hikâyeler sunduğunu söylemektedir. İbn Ebi'd-Dünyâ zühd ve tasavvuf konularıyla yakından ilgilenen bir kişidir ve onun bu eseri de zühd ve rakâ'ik (manevî incelik) konularında düzenlenmiştir. Kitap birçok bölümden oluşmaktadır ama bu bölümler düzenli değildir. Olaylar ve eserler dağınık bir şekilde anlatılır Eserde öncelikle râviler silsilesi verilmekte, ferahlamayı Allah'tan beklemenin bir ibadet olduğu, az rızka kanaat edenden Allah'ın da razı olduğu söylenmektedir (Ebû Huzeyfe 1988: 5-16).

Eserde doksan yedi tane “*haddesenî*, bana anlattı” ifadesi ile başlayan olay, hikâye anlatılmaktadır. Ayrıca muhakkik de eserin sonunda olayları konularına göre otuz bir başlıkta toplamış ve sayfa numaralarıyla sunmuştur. Bütün hikâyelerde ve olaylarda Allah'ın adını zikretmenin tüm sıkıntıları dağıtacağı fikri verilmektedir. Kurgan, bu eserin pek çok yerde Medâinî'den ilham alınarak yazılmış olduğunu ve bunun için orijinal kabul edilmediğini söylemektedir (1945:362).

Bu eserler arasında elimizde bulunan el-Ferec Ba'de's-Şidde 'lerin en önemlisi et-Tenûhî'nin eseridir. Hanefî kadısı Ebû Alî et-Tenûhî, üzerinde çalışma yapılan ve bugün bilinen bütün el-Ferec Ba'de's-Şidde hikâyelerinin yazarıdır (Kurgan 1945:363-364).

Tenûhî'nin el-Ferec Ba'de's-Şidde 'si şiirden, nesirden, nükteleden ve özlü sözlerden örnekler içeren kapsamlı bir hikâye derlemesidir. Tenûhî hikâyelerinde tarihi olaylardan da haberler vermektedir. Eserinin mukaddimesinde *emma ba'd* (selamlardan sonra) ifadesinden sonra ilk olarak şöyle söyler:

فاني لما رأيت أبناء الدنيا متقلبين فيها، بين خير و شرّ ، نفع و ضرّ ، و لم أر لهم في أيام الرخاء، أنفع من الشكر و الشاء و لا في الأيام البلاء، أنجع من الصبر و الدعاء ، لأنّ من جعل الله عمره أطول من عمر محنته، فإنه سيكشفها عنه بتطوّله و رأفته، فيصير ما هو فيه من الأذى.

“Dünyadaki insanların hayır ve şer; yarar ve zarar arasında dönüp durduklarını, onların hiç rahat günlerinin olmadığını, şükürden ve övgüden daha yararlı, sıkıntılı günlerde de sabır ve duadan daha faydalı bir şey yapmadıklarını görünce, Allah'ın insanın ömrünü sıkıntısının süresinden daha uzun kılp o sıkıntıyı gücüyle ve şefkatiyle mutlaka giderdiğini insanda olan sıkıntının da böylece yok olup gittiğini (anladım).”

Tenûhî bu mukaddimesinde kendisinden önce yazılan el-Ferec Ba'de's-Şidde 'ler ve yazarları hakkında bilgi verir ve kendi kitabındaki ayrıcalığın daha önce yazılan bu kitaplarda olan eksiklikleri tamamlamak ve karmaşık ifadeler kullanılarak yazılmış kitapların edebî değerini artırmak olduğunu ifade eder (Tenûhî 1955: 6-8).

Gündüzöz, bu eseri diğer el-Ferec Ba'de's-Şidde 'lerle kıyaslarken Tenûhî'nin eserini daha özgün kılan hususun müellifin yazılı kaynaklarla yetinmeyip sözlü rivayetlerden de yararlanması olduğunu söylemektedir. Ayrıca en ümitsiz durumlarda bile Allah'a olan güven ve inancın korunmasının öneminden bahsetmektedir. Muhteva ve şekil bakımından farklı hikâye ve rivayetlerden oluşmuş olan bu eserin, atasözleri, fıkralar ve şarkılarla zenginleştirildiğini, İbn Ebi'd-Dünyâ'nın aynı konudaki eserinin dil ve üslûp açısından ağır olduğu kabul edilirken Tenûhî'ye ait eserin daha rahat ve sade bir üslûp taşıdığını da eklemektedir (2013: 471).

Eser Avukat Abbûd eş-Şâlecî tarafından beş cilt halinde yayımlanmıştır (1972). 'Abbûd eş-Şâlecî tarafından yapılan bu tahkikin önsözünde Tenûhî'nin bu eseri ömrünün son günlerinde yazdığı, yaşanmış olunan sıkıntı ve belaların ardından gelen kurtuluşu üç cilt olarak anlattığı sonra bunlara duydukları ve gördüklerinden oluşan bir bölüm eklediği bilgisi verilmektedir (eş-Şâlecî I, 1978: 7). Buradan son iki ciltteki hikâyelerin sözlü rivayetlerden oluştuğu sonucuna varabiliriz. eş-Şâlecî eserin birinci bölümünün mikrofilmelerini Şam'daki ez-Zâhiriyye kütüphanesinden, ikinci bölümün mikrofilmelerini Rabat'ta bulunan el-Hizanetu'l-Mülkiyye'den, üçüncüsü ve diğerlerinin ilk kısmını Dâru'l-Kutub el-Mısriyye'den, ikinci kısmını John Rayland kütüphanesinden, üçüncü kısmını Escorial kütüphanesinden elde ettiğini, tahkiki sırasında daha önce yapılan Dâru'l-Hilâl baskısını ve düzenlenmiş diğer yazma nüshaları incelediğini belirtmektedir. eş-Şâlecî, bu kitabın Dâru'l-Hilâl tarafından yapılan baskısında bazı parçaların rahatsız edici bir derecede kısaltıldığını belirtmektedir. Bazı kısımlarsa tamamen atılmış, yazarın dönemin şartları ile ilgili olarak verdiği pek çok ayrıntıya yer verilmemiş, hikâyelerin başında yer alan rivayet eden kişinin kimlik bilgileri ya da birçok hikâye tamamıyla çıkarılmıştır (eş-Şâlecî I, 1978: 8). eş-Şâlecî'nin kendisinden önce yapılan tahkikleri ve eserin farklı yazma nüshalarını elde ederek yaptığı bu ayrıntılı çalışmada eserin mukaddimesi ile ilgili bir değerlendirme de yer almaktadır. Buna göre Tenûhî'nin önsözünde “*el-Ferec Ba'de's-Şidde*” adını taşıyan üç eserin adı geçmektedir. Bu eserlerin ilki Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed el-Medâinî'nin “*el-Ferec Ba'de's-Şidde ve'd-dayk*”ı; ikincisi İbn Ebi'd-dünyâ olarak tanınan Ebû Bekr 'Abdullah b. Muhammed'in “*Kitâb el-Ferec Ba'de's-Şidde*”si; üçüncüsü

Turkish Studies

ise Ebu'l-Huseyn 'Umer b. Muhammed b. Yûsuf el- Ezdî'nin yine aynı adı taşıyan "*Kitâb el-Ferec Ba'de's-Şidde*"sidir. Tenûhî bu üç kitabın içerdiklerinden daha fazlasını eserine aldığını belirtmektedir. Me'dâinî'den on dört hikâye, Ebu'd-Dünyâ'nın eserinden kırk beş hikâye almış bunlara başka hikâyeler de eklemiştir. Ayrıca Tenûhî (1955: 6-8) el-Ezdî'nin elli yapraklık eserini okuduğunu ve bu eserin Me'dâinî'nin eserine başka hikâyeler eklemek suretiyle oluştuğunu söylemiştir. Kitabına aldığı haberler ve hikâyelerde Ebû Ca'fer et-Taberî'nin *Kitâbu'l-Âdâbi'l-Hamîde ve'l-Ahlâki'n-Nefsiyye*'sinden iki hikâye, Ebu'l-Ferec el-İsfehânî'nin *Kitâbu'l-Egânî* adlı eseri ile ilgili altı, yazarı ile ilgili kırk üç hikâye nakletmiştir ve bunların hepsi *el-Egânî*'de bulunmaktadır. Yine Ebû Abdullah Muhammed b. 'Abdûs el-Cehşiyârî'nin *Kitâbu'l-Vuzerâ ve'l-Kuttâb*'ından otuz üç hikâye, Sûlî'nin *Kitâbu'l-Evrâk* adlı eserinden bir; *Kitâbu'l-Vuzerâ* adlı eserinden beş hikâye, Sûlî'nin kendisi ile ilgili de on yedi hikâye, Zuber b. Bekkâr'ın *Kitâbu Nesebi Kureyş*'inden iki hikâye, Ebu Temmâm'ın *Kitâbu'l-Hamâse* adlı eserinden on dördüncü bölümde yer alan bir şiir, Muhammed b. Dâvud el-Cerrâh'ın *Kitâbu'l-Amrîn mine's-Şu'arâ* adlı eserinden bir hikâye, Mutavvak olarak bilinen Ebu'l-Hasan 'Alî b. El-Feth'in *Kitâbu Menâkibi'l-Vuzerâ* ve *Mehâsini Ahbârihim* adlı eserinden üç hikâye başta olmak üzere yaptığı tahkikli çalışmada ismi ve yazarı verilen birçok eserden yararlanmıştır (eş-Şâleci, I, 1978: 10-18). Böylece eser okuyucunun hoş vakit geçirmesini, dinleyenin lezzet almasını sağlayan değişik hikâyelerle bezenmiştir. Tenûhî bu eserinde ayrıca es-Sûlî olmak üzere kendileri hakkında rivayet izni veren bazı hocalarının hikâyelerinden de nakletmiştir. Tenûhî'nin yararlandığı bu kaynaklar, Arap dili, edebiyatı ve tarihine ilişkin klasik başucu eserleridir.

Eserin eş-Şâleci'nin yaptığı tahkikli çalışmanın giriş kısmında bu eserin Arapça yazma nüshaları detaylı bir şekilde tanıtılmakta, sayfa ve satır sayıları yanı sıra nüshalar arasındaki farklar açıklanmaktadır. Ayrıca Ebu'd-Dünyâ'nın yaklaşık yirmi varaklık eserinde genel olarak Hz. Muhammed ve sahabeler ile ilgili olayların anlatıldığını, kalan kısımda ise dualar, sabır, rızıklar ve tevekkül konularıyla ilgili hikâyeler yer aldığını ve şiir parçalarının az olduğunu söyleyerek eserin yüzeyselliğini eleştirmektedir. Yine el-Ezdî'nin yaklaşık elli varaklık eserinde de Medâ'inî'nin rivayetlerine bağlı kalındığını; ancak gerek İbn Ebi'd-Dünyâ, gerek Ömer el-Ezdî'nin kendilerinden önce yazılan Medâinî'nin eserini hiç anmamış olmalarına dikkat çekmektedir (eş-Şâleci, I, 1978: 52-55). et-Tenûhî'nin bu adla eser yazan dördüncü kişi olarak bu eseri yazmasındaki amaç da bu türü daha açık ve daha kapsamlı bir biçimde ele almak, daha öncekilerin eksik kaldıkları yerleri tamamlamaktır.

Tenûhî'nin eserinde Câhilîye döneminden kendi yaşadığı dönem olan Abbasiler dönemine kadar olan zaman dilimine ait bilgilere de değinilmektedir. Bunu ansiklopedik bilgi verir gibi değil, yalın bir anlatımla, ayrıntıya girmeden adı geçen şahsiyetlerle ilgili önemli görünen bilgileri sunarak yapmıştır.

el-Vâslânî, Tenûhî'nin bu eseriyle oryantalistlerce ileri sürülen Arap klasik nesrinin yöntemsiz, birbirine geçmiş, karışık ibarelerden oluştuğu iddiasını da çürüttüğünü söylemektedir (2009:2).

Genel olarak kitabın yapısını incelediğimizde gerek düzenleme, gerek ifade kullanımı olarak ihtimamlı bir çalışma olduğunu söyleyebiliriz. Kitapta bulunan düzene göre kitap on dört bâbâ ayrılmış iki bölümden oluşmaktadır. Her bir bâb zorlukların çeşitlerinden ve zorluktan sonra bir ferahlık ve sevinç olacağına işaret eden hikâyelerden oluşmaktadır. İlk altı bâb birinci bölümdedir. İkinci bölüm ise yedinci bâbdan itibaren başlamaktadır. Bölümlerin içeriği aşağıdaki gibidir (Tenûhî 1978: 55).

Eserin birinci bölümündeki altı bâbda sırasıyla şu konular ele alınmaktadır.

Turkish Studies

International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 11/4 Winter 2016

1. Bâb, Allah'ın bir imtihan ve sıkıntıdan sonra ferahlamaya dair Kur'ân'da verdiği haberler, Hz. Adem'den başlayarak peygamberlerin kıssaları, Hadis rivayetleri, Kur'ân surelerini okumanın faziletlerine dair kıssalardan oluşan beş ayrı başlıktan oluşmaktadır.

2. Bâb, sıkıntı artırdan ferahlamayla ilgili olarak eserlerde geçen örnekler, belli durumlarda okunacak ve insanı ferahlatacak dualarla ilgili yüzlerce anlatıyı kapsayan beş başlıktan oluşmaktadır.

3. Bâb, sahabelerin hayatına dair hikâyeler, ibretler ve mektupları içeren hikâyelerden oluşmaktadır.

4. Bâb, ünlü Arap düşünürleri, dilcileri ve şairlerinin hayatından ve örnek alınacak davranışlarından örneklerden oluşmaktadır.

5. Bâb, Emevi halifeleriyle ilgili anlatılan hikâyelerden oluşmaktadır.

6. Bâb ise Çin başta olmak üzere diğer ülkelerde yaşanan olaylara dair hikâyeler sunmaktadır.

7. Bâbda, sıkıntı ve karamsarlık içinde olup, bu sıkıntıdan kurtulan ya da başına kötü olaylar gelmesine karşın hayatta kalan kişilerle ilgili hikâyeler yer almaktadır.

8. Bâbda, Abbasi halifeleriyle ilgili anlatılan rivayetlerin de yer aldığı hikâyeler,

9. Bâbda, insan ve hayvanlar arasındaki ilişkilere dair olağanüstü hikmetler,

10. Bâbda, hastalıklar, bu hastalıkların devâ bulması ve şifacılarla ilgili hikâyeler,

11. Bâbda, hırsızlıkla ve hırsızlarla ilgili hikâyeler,

12. Bâbda krallarla ilgili hikâyeler,

13. Bâbda ise cariyesine âşık olan kişilerin aşk hikâyeleri ve bu kişilerin başına gelenler anlatılmaktadır.

14. Bâb ise önemli kişilere yazılan on beş şiiri içermektedir. Eserde toplam 360 hikâye yer almaktadır.

Tenûhî'nin yaptığı bölümlendirme incelendiğinde olayların sıralanışında tam olarak bir zaman sıralaması olmadığı görülmektedir. Eser daha çok konularına göre bir bölümlendirmeye tâbi tutulmuştur. İlk bölüm daha çok Kur'ân, Hadis, peygamberler, din büyükleri ile ilgili hikâyeler, öğütler ve ibretlerden oluşmuştur. Tenûhî öncelikli olarak bu bölümlerden başlamakla sıkıntılardan ve felaketlerden kurtulmak konusunda dinî ve ilâhî dayanaklarını artırmak istemektedir. Bu bölümlerde hikâye anlatımı azdır. Daha çok dinî öğretilere değinilmektedir. Beaumont'da aynı şekilde makalesinde Tenûhî'nin ilk bölümde Allah'ı ve peygamberleri anlatarak aslında en güçlü otoriteyi gösterip daha sonra sırasıyla diğer otoritelere geçişinden bahsetmektedir (1998:126). Diğer bölümlerde Arap dili ve edebiyatına yön veren düşünürlerin, halifelerin, komutanların, yazarların, şairlerin ve dönemin diğer ileri gelenlerinin hayatlarına dair ansiklopedilerde bulamayacağımız noktaların da dile getirildiği bilgiler verilmektedir. Bu da okuyucunun ilgisini üst seviyede tutmayı sağlamaktadır. Tenûhî, dinî otoriteyi her ne kadar birinci sırada belirtse de, on üçüncü bölümde gerek tanınmış, gerek gündelik hayattan kişilerin yaşadığı aşk hikâyeleri için ayırdığı yer, eserdeki baskın dinî otoriteyle bir zıtlık oluşturmaktadır.

Tenûhî'nin eserinde peygamberler, sahabeler, halifeler, krallar, ünlü şairler, dilciler, edebiyatçılar, hayali kişiler, kadınlar, âşıklar, hırsızlar, hayvanlar yer almaktadır. Gerçek kişiler hikâye kalıbına girmiş olarak birçok yerde belirgin olarak karşımıza çıkmaktadır; ancak bazı kişiler tarihten ilham alınarak oluşturulmuştur. Bazı hikâyelerde de garip yaratıklar gibi hayali varlıklarda

Turkish Studies

bulunmaktadır. Bu kişiler içinde her biri ana kahraman veya kurban olan taraflar bulunmaktadır. Bu hikâyelerde ana kahramanlar etken kişiliklerdir. Olayları hareketlendiren onlardır. Suç, kötülük doktrini anlatımı hareketlendirmek için başta verilir. Bunları sevince ulaşmak için anlatılan olaylar izler. Tenûhî eserinde geçen olayların gerçekliğini artırmak için Kur'ân'dan iktibas ve açıklamalar yapmaktadır. Hikâyelerde anlatı olay eşitliğine dayanır. Yani iyi başlayan bir hikâye varsa devamında acı ve ardından iyi hale dönme çabası görülmektedir. Örneğin hikâyenin başında parasını kaybeden bir insan varsa sonunda parasına kavuşur ancak artık parasını kaybetmemek için başlangıçtaki durumundan daha fazla çabalar. Mekân tasvirleri, zamanın akışına dair nitelermeler olayların gidişatını etkiler. Öyle ki zamanın ifadeleri de zorluk ya da ferahlığın anlatımı için kullanılır. Örneğin gece kavramı zorluğa, sabah kavramı ise sevince ve ferahlığa işaret etmektedir. Bazen de hikâyelerde geçen zaman tasviri sadece hikâyenin zamanına işaret etmez. Toplumsal veya siyasi bir duruma açıklık getirirken tarihte bir zaman dilimi de nitelenebilir. Okuyucu Tenûhî'nin usta kaleminden dökülen olayları okurken öğütler, hikmetler ve olaydan çıkarılacak derslere yoğunlaşır. el-Ferec Ba'de's-Şidde hikâyeleri görünüşte birbirlerine benzemelerine rağmen her birinin özel, ilgi çekici bir noktası vardır. Tenûhî bir haberi çoğu kez değişmeceli bir görüşle ve yeni bir bakış açısıyla defalarca rivayet eder. Böylece alınacak ibret ister gerçek, ister hayalî bir hikâye olsun birbirine ince ayrıntılarla benzer; bu da anlatımı zenginleştirir. Teknik olarak da hikâye içinde başka bir hikâye görünümüyle okuyucunun ilgisini çekmeyi başarır (Vâslânî 2009:5).

el-Ferec Ba'de's-Şidde 'de gerek Cahiliye ve İslami dönem; gerek Emevi ve Abbasiler dönemi kültürel hayatından motifler sunulmaktadır. Cariyelere, köle kızlara, amcakisına âşık olma motifi bile ayrı bir bölümde (on üçüncü bölüm) incelenmiştir. Oxford Üniversitesi, Arap Dili ve Edebiyatı bölümü öğretim üyelerinden Julia Bray'ın hikâyenin bu bölümünde geçen âşıklerle ilgili bir makalesi de bulunmaktadır. Bu makalede eserin on üçüncü bölümünde köle kızlara duyulan aşk konusunun işlendiği, bu hikâyelerdeki duygusal yoğunluğun anlatıma renk kattığından bahsedilmektedir. Bu eserdeki aşk hikâyelerinin kahramanları aşklarını çoğu zaman içsel olarak yaşamışlar, bazen bunu kendilerine bile kabul ettirememişler; dolayısıyla da aşklarını dışa vuramamışlardır (Bray 2008:13-15).

Ünlü Arap edebiyat tarihçisi Şevki Dayf, edebiyat tarihi kitabında Abbasi dönemi hayatını ve ortamını anlatırken el-Ferec Ba'de's-Şidde 'den bir hikâyeye yer vermektedir. Bu hikâyede bir adama beklemediği bir anda kırk bin dinar miras kalır, bin dinarına kendisi için bir ev yapar, yedi bin dinarına eşyalar, yatak, giysiler ve üç cariye satın alır. Bin dinarını kendisi adına ticaret yapması için bir tüccara verir, on bin dinarını kötü günler için saklar, kalanıyla da her yıl bir miktar yiyecek alabilmek için bir çiftlik satın alır. Dayf'ın, Abbâsî döneminde yaşayan orta tabaka insan tiplerini anlatırken el-Ferec Ba'de's-Şidde 'de yer alan bu hikâyeyi kaynak olarak göstermesi bu eserde yer alan hikâyelerin toplum hayatıyla bağlantılı gerçek veriler içerdiği savını da doğrulamaktadır (Dayf 1973:62). Tenûhî'nin eserine yapılan bu atıflar şüphesiz eserin güvenilirliğini artırmakta ve kapsamını genişletmektedir.

Khalife ise Tenûhî'nin bu eseri hakkında bilgi verirken bu eserin sosyo-politik olaylar ve sıkıntıdan sonra ferahlama anafikrini taşıyan hayali hikâyeler içerdiğini, ilk bölümünün Kur'an ayetleriyle, son bölümünün şiir beyitleriyle bittiğini dolayısıyla ilk bölümün Allah kelâmı, son bölümün ise insan kelâmı olduğunu söylemektedir (2010:14).

2--Fars Edebiyatında el-Ferec Ba'de's-Şidde Hikâyeleri

Tenûhî'nin bu Arapça eseri, Farsçaya iki kere tercüme edilmiştir. İlk tercüme Muhammed b. 'Avfî tarafından yapılmıştır. Avfî, *Cevâmiu'l-Hikâyât* ve *Levâmi 'u-r-Rivâyât* isimli eserinde el-Ferec Ba'de's-Şidde 'yi tercüme ettiğini belirtmektedir. Ancak Avfî'nin bu tercümesi henüz ele geçmemiştir. Eser Avfî'den başka Hüseyin b. Es'ad-ı Dehistânî (öl. 327) tarafından da on üç bölüm

Turkish Studies

olarak Farsçaya çevrilmiştir. Bu tercüme İzzüddin b. Tâhir Zengî'ye 1253-1261 yılları arasında sunulmuştur ve ilk tercümeden yaklaşık otuz yıl sonra yazılmıştır ((Nabilo ve Âbâdî 1989:110, Seyidoğlu ve Yavuz 2012: 14-15).

Ferec'in Farsça nüshasının önsözünde şu bilgiler aktarılmaktadır. Belirtildiğine göre Celalettin Hüseyin b. Es'ad el-Mueyyed ed-Dehistanî, kitabı, "hüner ehli ve asrın akranının emri üzerine toplayıp manalarını açıkladığını bildirir. Daha sonra kitabın esasını nasıl oluşturması gerektiğini belirlemek için eşine dostuna danıştığını, tarih kitaplarını okuduğunu, ancak bir sonuca ulaşamadığını belirtir. Sonuçta, el-Medainî'nin "el-Ferec Ba'de's-Şidde ve'd-dayka" adlı kitabından yararlanarak, Arapça şiirleri Acemce nazmedip kendi şiirlerini de eklediğini ve oluşturduğu mecmuaya "Câmi'ü'l-hikâyât fi't-tercemeti'l-Ferec Ba'de's-Şidde ve'd-dayka" ismini verdiğini söyler (Yıldız 2011: 13). Tahran'da Gülistan Kütüphanesi, 157 numaralı defterde kayıtlı olan Farsça el-Ferec Ba'de's-Şidde nüshasının bilgilerinde de Medâinî'nin eserinden tercüme yapıldığı ve bu tercümenin yukarıda da belirtildiği gibi altıncı yüzyılda İzzüddin b. Tâhir Zengî el-Gaznevî'ye sunulduğu bilgisi yer almaktadır.² Medâinî'nin eseri elimizde olmadığı için içerik olarak bu eserden nasıl bir tercüme yapıldığını bilemiyoruz. Tenûhî, yukarıda da değinildiği gibi kendi eserinin önsözünde bu eserin beş-altı varaklık bir eser olduğu bilgisini vermekteydi. Oysa Dehîstânî'nin tercümesi on üç bölümlük kapsamlı bir eserdir ve tüm kaynaklarda Tenûhî'nin eserinden tercüme edildiği bilgisi yer almaktadır.³

Eserin birinci bölümünde sıkıntıdan sonra ferahlamayla ilişkili olan Kur'ân ayetleri vardır ve bir imtihan veya zorluktan sonra çözüme ulaşmaya dair beş hikâye anlatılmaktadır. İkinci bölümde çeşitli olaylar, eserler veya hikâyelerde adı geçen bir topluluğun sıkıntı ve beladan sonra nimet ve kolaylığa ulaşması konusu dört hikâyede anlatılmaktadır. Üçüncü bölümde bir kişinin iyi bir dua ya da iyi bir faldan sonra ferahlığa kavuşması sekiz hikâyede anlatılmaktadır. Dördüncü bölümde bir kişinin iyi işler yaparak padişahlar tarafından affedilmesi, kendinde bulunan kötü huyları öğütler ve nasihatlerle ortadan kaldırması anlatılmaktadır. Beşinci bölümde hapse düşmüş olan bir grubun bu kötü hallerinin Allah'ın yardımıyla iyi hale dönüşmesi sekiz hikâyeye anlatılmaktadır. Altıncı bölümde zor durumda olup sâdik bir rüyayla sıkıntıları mutluluğa dönüştürülen anlatılmaktadır. Yedinci bölümde önce fakir olup beklemediği anda paraya kavuşanlar, sekizinci bölümde ölüme yakın olup bir sebeple hayatta kalan kişiler, dokuzuncu bölümde on iki hikâyede zor hayat şartları içinde olup hayatta kalmayı başaran insanların yaşadıkları, onuncu bölümde zor bir hastalığa düşüp sonra Allah tarafından hayatta kalan kişiler, on birinci bölümde hırsız olup Allah'ın yardımıyla doğru yola ulaşan kişiler, on ikinci bölümde korku ve gizlenme duygusu içinde olup, bu korkularının güven ve mutluluk duygusuna dönüştüğü kişilerle ilgili anlatılan hikâyeler yer almaktadır. On üçüncü ve son bölümde ise aşka düşenlerin halleri anlatılmaktadır (Nabilo ve Âbâdî 1989:111). Yukarıda da görüldüğü gibi eserde her bölümün bir konusu vardır ve hikâyeler de bu konulara göre bölümlere yerleştirilmiştir.

Hikâyeler anlatılırken zaman, mekân ve kahramanlar oldukça ilgi çekicidir. Eserde ortaya çıkan kişiler oldukça gösterişli ve açık olarak çizilmektedir. Kişilerin büyük çoğunluğu tarihi şahsiyetlerden seçilmektedir. Tarihi şahsiyetler yanı sıra kadınlar, kızlar, yazarlar, prensler, şahlar, halifeler, imamlar, şairler, köleler, hayvanlar ve gaipten gelen sesler gibi insani olmayan şahsiyetler de hikâyelerde yer almaktadır. Bazı hikâyelerdeki kişiler de uydurma kişilerdir ve sahte bir dünyada yaşamaktadırlar. Eserdeki kişiler incelendiğinde kahramanların büyük ölçüde erkeklerden seçildiği görülmektedir. Kadınlara daha çok genel bir tabirle değinilmektedir.

² <http://www.aghabozorg.ir/showbookdetail.aspx?bookid=80342> e.t. 26.02.2016

³ https://fa.wikipedia.org/wiki/%D9%81%D8%B1%D8%AC_%D8%A8%D8%B9%D8%AF_%D8%A7%D8%B2_%D8%B4%D8%AF%D8%AA, e.t.26.02.2016

Her hikâye bir konu hakkındadır ve yazar gördüklerini siyasi, toplumsal, ahlâki ve dinî açıdan beyan etmektedir. Hikâyelerdeki râviler bazen tanınmayan kişiler arasından, bazen de hikâyelerde yer alan kişilerden seçilmiştir. Hikâyeyi anlatan kişilerin insan olmayan varlıklardan seçildiği de olur. Eserde 231 hikâye bulunmaktadır (Nabilo ve Âbâdî 1989:118-119).

Eser her ne kadar Arapçadan tercüme edilmiş olsa da, bu tercümede kahramanlar ya isim değiştirmiş, ya da İran'a özgü bir kimliğe bürünmüşlerdir. Kitabın bölümlerinde yer alan hikâyeler incelendiğinde kişi adları değişmiş olsa da, konu ve içerik olarak birçok yönün eserde aynen muhafaza edildiği görülmektedir. Eserdeki hikâyelerin birçoğunda padişahların ve vezirlerin emir ve yasakları doğrultusunda hareket edilmekte ve hikâyenin akışı bu doğrultuda gerçekleşmektedir.

Eser dil kullanımı bakımından incelendiğinde birçok cümlenin kısa olduğu göze çarpmaktadır. Birçok yerde yüklem olmadan lafzi bir işaret vasıtasıyla yükleme işaret edilen bir cümle yapısı görülmektedir. Bazen yazar her hangi bir yeri, zamanı, kişiyi veya durumu tasvir ederken cümleler daha uzundur ve eş anlamlı kelimelerden oldukça fazla istifade eder. Hikâyelerde zaman genellikle belirli değildir. Yapılan incelemede zaman bildiren 73, zaman bildirmeyen 142 hikâye bulunduğu, mekân bildiren 17, mekân bildirmeyen 219 hikâye olduğu belirtilmektedir. Kahramanların sıfatları, nitelikleri ve unvanları hikâyeye göre değişmektedir. Hikâyelerde zaman ya Mütevekkil, Mu'tasım, Muvaffak, Vâsık, Velîd, Hârûn er-Reşîd, Me'mûn, Hişâm b. 'Abdûlmelik, Mu'tez, Mansûr, Muktedir gibi halifeler dönemi, ya şahlar, ya da Hz. 'Alî, Hz. Ya'kûb, İmâm Rıza, İmâm 'Alî, İmâm Muhammed Sâdık dönemleri veya Anuşîrvân'ın, kral Perviz'in hüküm yıllarına rastlamaktadır. Hikâyelerde olaylar bazen Kur'ân'dan bir ayetin veya sûrenin okunması, bazen sadaka vermek gibi geçmişte yapılan iyi bir iş, bazen bir dua, bazen bilinmeyen durumlar ortaya çıkması, bazen uykuda olup uyanma halinin ardından başlamaktadır. Hikâyelerin sonunda yazar mutlaka hikâyeden alınacak ders veya ahlaki sonuçları okuyucuya göstermektedir. Genellikle adalet, tevekkül ve sabır fikri verilmektedir. İran ve Arap şiirinden örnekler, olayların ayet ve hadislerle dayandırılması anlama güç katmaktadır. Hikâyelerde, yapılan her iş de Allah'a tevekkül etmek, belaların ardından sabretmek, hâlisane dualar etmek, fitne içeren sözlere itibar etmemek, her ne olursa olsun yardım Allah'tan beklemek, ilim ve beceriyle zor olan her işin üstesinden gelmek anlatılmaktadır. Bazen yaşlı bir kadının kendi lokmasını aç bir köpeğe verdiğini, bazen de bir kişiye yaşlı bir kadının yardım etmesi sonucu o kişinin hayatta kaldığını görebilmekteyiz (Nabilo ve Âbâdî 1989:126-127).

Yazarın bu olayları anlatırken asıl amacı okuyanın ve dinleyenin lezzet almasını sağlamaktır. Yukarıda bahsedilen anlatıların ve özellikle bazı dinî ve toplumsal kuralların hikâyeye yoluyla insanlara daha iyi aktarılacağı açıktır. Yazar da burada ahlâkî öğütlerini verirken hikâyeyi bir araç olarak kullanmaktadır.

Eser *Ferec ba'd ez Şiddet* adıyla 1968 yılında Muhammed Kâsımzâde tarafından tashih edilmiştir. Kendisi bu tashihte *Ferec ba'd ez Şidde* hikâyelerinin on üç bölümde, on üç farklı türde hikâyeye sunduğunu; ancak hepsinin aynı şekilde mutlu bir sona ulaştığını, 1001 gece masalları gibi diğer hikâyelerde bunun olmadığını söylemektedir (Sadâkat 1968). Eser incelendiğinde tüm hikâyelerin teknik olarak birbirine benzemekle beraber, olayların Basra, Kûfe, Bağdat gibi farklı büyük şehirlerde geçtiği, İslam düşüncesinin ve kültürünün yaygınlaşması için hikâyelerde ve şiirlerde bu öğelerin edebi ve sanatsal kalıplar içinde verildiği gözlenmektedir.

Günümüzde bazı Arap düşünürler bile bu eserin her ne kadar Arap yazar Tenûhî'nin elinde ortaya çıkmış olsa da, Dehistânî'nin bu esere eklediği Farsça şiirlerle, nesir üslûbuyla birçok yenilik kazandırdığını söylemektedir. Bu eser içerdiği hikâyelerle birçok yazara ve şaire ilham kaynağı olmuştur. Mevlâna'nın bile *Mesnevî* adlı eserini yazarken bu eserde bulunan birçok mazmunu şiir olarak eserine aldığı belirtilmektedir. Asıl eserin dili Arapça olsa da, eserin asıl

ününü Fars dilinde kazandığı, günümüzde bile İran'da birçok sanatsal televizyon programına kaynaklık ettiği söylenmektedir (eş-Şahmân 2013).

Modern İran edebiyatında da bu eserden ilham alınarak oluşturulmuş hikâyeler bulunmaktadır. Mirza Nusret'in (1251-1325) *Râhat ba'd ez renc* adlı eserinde el-Ferec ba'd ez şidde hikâyeleri tarzında modern İran tarihine dair hikâyeler sunulmaktadır (Ferhad 1970:121).

3-Türk Edebiyatında el-Ferec Ba'de's-Şidde Hikâyeleri

Ferec Ba'de's-Şidde *adlı* eserlerin kütüphanelerdeki farklı nüshalarının istinsah tarihleri dikkate alındığında, Türk edebiyatında bu eserlerin 15'inci yüzyıldan itibaren görüldüğü ve bu eserin en eski nüshasının h.898 (m.1492) tarihinde istinsah edildiği bilgisine ulaşılmaktadır. Araştırmacılar, eserin imla ve dil özelliklerinden yola çıkarak, daha eski tarihli Ferec Ba'de's-Şidde 'lerin yazılmış olduğunu ileri sürmektedir. İstanbul kütüphanelerindeki Türkçe el-Ferec Ba'de's-Şidde nüshaları Neş'et Efendi (Süleymaniye, Fatih nüshası: 3719), Lamii (İstanbul.Üniversitesi Kütüphanesi Yazma numarası :1194), Kasım b. Mehmed (Süleymaniye Laleli :1698), Lütfullah b. Hasanü'l-Tokadi (Deli Lutfi) (Suleymaniye Hamidiye, Numara 1173) adlı dört kişi üzerine kayıtlıdır. Fakat Neş'et Efendi ve Lamii'nin yaşadıkları tarihle uyuşmadığı için bu eserleri onların yazmış olma ihtimalleri ortadan kalkmaktadır. Ayrıca Türkçe yazılmış üç ayrı el-Ferec Ba'de's-Şidde külliyyatı olduğu bilgisi aktarılmaktadır. Bunlar Mehmed b. Ömer el-Halebî tarafından sultan II. Murad adına 13 bâb olarak yapılan çeviri, Lütfullah b. Hasanü'l-Tokatî (Molla Lutfi) 'nin yaptığı 14 bablık Tenûhî veya Ebi'd-Dünya nüshasının çevirisi, Kasım b. Mehmed tarafından kaleme alındığı tahmin edilen ve 42 hikâyeden oluşan eserdir (Deveci 2007:8-9, Akyol 2008:3-4).

Eserin Budapeşte nüshası üzerine yapılan bir tanıtım yazısında bu nüshanın en eski tarihli olmanın yanı sıra, Türkçe nüshalar içinde en erken dikkati çeken ve üzerinde çok araştırma yapılan nüsha olduğu söylenir. Bu nüsha h. 855/1451 tarihinde Edirne'de istinsah edilmiştir. İlk olarak A. Vambéry tarafından tanıtılmış ikinci hikâyenin Arap harfli ve çeviri yazılı metni, Almancaya çevirisi ve nüshada bulunan Türkçe sözcüklerin bir listesi verilmiştir. Budapeşte nüshası üzerindeki son yayın Hazai-Tietze yayınıdır. Ayrıca Tietze yayımladığı *Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugati* adlı sözlüğünde bu nüshanın söz varlığı büyük ölçüde rol oynamıştır (Yılmaz 2010: 244). Budapeşte nüshasının dizini ve sözlüğü Tufan Apık tarafından bir Yüksek Lisans teziyle sunulmuştur. Bu tezde Budapeşte nüshasındaki tüm hikâyelerin kısa özetleri de yer almaktadır (2013). Ayrıca Budapeşte nüshasının Bin Bir Gece Masallarına benzeyen kırk iki hikâyeden oluşan bir masal koleksiyonu olduğu, hikâyelerin hemen hepsinin yazara, müellife, okuyana, işitene, ibret alana Allah'ın rahmeti olsun diye bittiğine değinilmektedir (2013:7-8).

el-Ferec Ba'de's-Şidde adıyla bilinen nüshalara ilk dikkati çekenin Fransız Antoine Galland olduğu bilinmektedir. Kendisi 1672-1673 tarihlerinde yayımladığı *İstanbul'a Ait Günlük Hatıralar* (1987) adlı eserinde İstanbul'da gördüğü bu eserden bahsetmektedir (Yıldız 2011:25).

Bu eser üzerine yapılan tüm çalışmalarda Türkiye'de bu konudaki ilk ciddi çalışmanın Ankara Gazi Lisesi Edebiyat Öğretmeni Şükrü Kurgan tarafından yapıldığı belirtilmektedir. Ayrıca Türk Dil Kurumu Kütüphanesi Yazmalar bölümünde bulunan Ferec nüshasının Tarama sözlüğü oluşturulurken Dehri Dilçin tarafından tarandığı bilgisi de yapılan tüm çalışmalarda bibliyografik bilgiler içinde verilmektedir. Ferec üzerine yapılan Türkçe çalışmalarda üzerinde en fazla çalışma yapılan nüshanın Türkiye kütüphanelerinde bulunan en eski tarihli ve en düzgün hatlı nüsha olması sebebiyle Süleymaniye Kütüphanesi, Hamidiye Kitaplığı 1173 numarada kayıtlı olan nüsha olduğu bilgisine de ulaşılmaktadır (Doğan 2013:23-24). Türkçe el-Ferec Ba'de's-Şidde hikâyeleri hem Eski Anadolu Türkçesinin dil özelliklerini taşıması açısından, hem de içerdiği birçok deyim bakımından da incelemeye tabii tutulmuştur. Bu deyimlerin bir kısmı günümüzde bazı ses değişimlerine uğramış, bazıları tamamen kullanımdan kalkmıştır. Eser bu yönüyle bize o dönemin

Turkish Studies

halk dilinin özelliklerini de göstermektedir. Alkayış ve Doğan daha önce üzerinde çalışılan Süleymaniye-Hamidiye ve Süleymaniye Fatih nüshalarının çeviri yazılı metinlerinden, ayrıca Doğan'ın kendi hazırladığı *el-Ferec Ba'de's-Şidde 'de Birleşik Filler* adlı yüksek lisans tezinden faydalanarak eserde geçen deyimler üzerine bir makale hazırlamışlardır. Bu makalede deyimleri alfabetik olarak sıralayıp, kaynak dillerini belirttikten sonra, deyimlerin geçtikleri cilt ve sayfa numaralarını, günümüz Türkçesindeki karşılıklarını vermişlerdir (Alkayış ve Doğan 2011).

Türkçe bütün Ferec Ba'de's-Şidde 'lerde 42 tane hikâye bulunmaktadır. Bu hikâyelerden bazıları şunlardır:

Ebu'l-Kâsım ve Basra Emirinin Hikâyesi, Fazlullah Hikâyesi Mimarın Eşi ve Kevâşir Padişâhının Vezirleri, Rıdvan-şad ile Çin Padişâhının kızı, Ferruhrûz, Ferruhsâd ve Ferruhnaz Hikâyesi, Horasan Veziri ile Deryabar Melikinin Kızı, Nasr-ı Ayyâr ve Horasan Şehzadesi, Zeynu'l-Asnâm Hikâyesi, Huza-dad ile Doksan Dokuz Kardeşi, Üç Genç ile Yaşlı Adam ve Padişâhın Kızı, Gamsız Adam Arayan Padişâh, Kuyumcunun Akıllı Karısı, Çulcu ile Marangoz, İshak ve Zenbilli Köşk, Belkıs Hikâyesi, Bağdat'lı Mansûr Hikâyesi, Basralı Tâhir Hikâyesi, Harâmi ile Kadı'nın Macerası, Kışmır Melikinin Kızı ve Horasanlı Tüccar, Bağdat'lı Kadı ile Harun Reşit, Üç şehzâdenin Hikâyesi, Şehzade ve Çin Fağfurunun Kızının Hikâyesi, Yahyâ Bermekî'nin Hikâyesi, Hatem-i-Tâ'i'nin hikâyesi, Gazneli Sultan Mahmut'un Hikâyesi (Yıldız,2011, Kurgan, 1945).

Hikâyelerde padişahlar, şehzadeler, vezirler, padişah kızları, kadılar, tüccarlar gibi farklı kesimlerden oluşan şahsiyetler bulunmaktadır. Tıpkı Arap ve Fars edebiyatında olduğu gibi bu hikâyelerde de olağanüstü varlıklar bulunmaktadır. Ayrıca yukarıdaki hikâyeler incelendiğinde kahramanların hem Arap, hem de Fars asıllı şairlerden ve devlet büyüklerinden de olabildiği görülecektir. Örneğin Yahyâ Bermekî ve Hatem-et-Tâ'i, Arap Edebiyatına özgü şahsiyetlerdir.

Şükrü Kurgan, bu hikâyeleri konuları bakımından üç kategoriye ayırmıştır (1945)

1. Konularını hakiki hatta yaşadıkları tarihe belli şahsiyetlerden alan hikâyeler: (1, 2, 3, 7, 9, 10, 11, 12, 14, 16, 18, 19, 20, 21, 22, 29, 30, 32, 33, 36, 38, 39, 40, 41)

2. Herhangi bir ahlaki prensibin telkini için yazılmış; vakaları cin, peri gibi muhayyel kuvvetler arasında cereyan eden hikâyeler: (4, 5, 6, 8, 15, 17, 23, 25, 26, 34, 35, 37, 42)

3. Dinî inançların tesiri altında yazılan hikâyeler: (13, 24, 27, 28)

Eserin farklı Türkçe yazma nüshaları üzerine yapılan edisyon kritik çalışmaları incelendiğinde hikâyelerin birbirinden farklı olduğu görülmektedir. Bu, Farsça asıllı eser Türkçeye aktarılırken her yazarın kendine özgü bir şekilde hikâyeleri ele aldığını, kendi kültürü ve birikiminden de yararlandığını ve ona göre hikâye oluşturduğunu göstermektedir.

Ayrıca Kurgan, bu hikâyelerin ana hatları itibariyle bin bir gece masallarını çok andırmakta olduğunu, birçoğunun Harun-ur-Reşid zamanına ait olmasının da bunların aynı kökten dağılmış konular olduğu savını kuvvetlendirdiğini söylemektedir (1945: 357-361).

Ferec hikâyelerinde olaylar başlamadan önce bir giriş yapılır. Bu girişler hikâyelere göre değişiklik gösterir. Öyle ki bazen hikâye içinde başka bir hikâye anlatılır. Bu özellik Binbir Gece Masallarıyla benzerlik göstermektedir. Ferec hikâyelerinde anlatılan mekânların çoğu gerçek mekânlardır. Ancak masallarda olduğu gibi mekânlar arasında Çin, Hindistan, yeraltı ülkesi gibi masal ülkeleri de bulunmaktadır. Hikâyelerde zaman genelde belirsizdir. Yedi yıl, kırk yıl gibi zaman ifadeleri olsa da bu zaman ifadelerinin ait oldukları bölümler bilinmez (Yıldız 2011: 18,20).

4. DEĞERLENDİRME

Arapçadan Farsçaya, Farsçadan da Türkçeye aktarılmış olan el-Ferec Ba'de's-Şidde hikâyeleri her ne kadar hikâye formunda yazılmış olsa da, bize yazıldığı dönemin tarihi, dinî, sosyal ve kültürel yapısı, insan ilişkileri ve olayları hakkında ayrıntılı bilgiler veren bir eserdir.

Arap, Fars ve Türk edebiyatlarında yer alan el-Ferec Ba'de's-Şidde hikâyelerinin incelenmesi neticesinde eserler arasında hem yapısal, hem de içeriksel açıdan birçok benzerlik ve farklılığın bulunduğu görülmektedir.

Bu üç eser birbirinden yaklaşık üç asır sonra yazılmış olmalarına rağmen, tümünde "sıkıntıdan sonra ferahlama, zorluktan sonra kolaylık" konusu işlenmektedir. Diğer bir deyişle üç hikâye mecmuasının da yazılış amacı budur. Ayrıca bu amaç doğrultusunda İslami kurallar, dinî öğretiler, kral buyrukları veya ibret alınacak yönler daha kolay öğretilmekteydi.

Hikâyelerde olayların geçtiği mekân, zaman ve üslup bakımından da bazı benzerlikler bulunmaktadır. Her üç hikâye mecmuasında da Bağdat, Basra, Musul gibi ortak mekânlar göze çarpmakta, olaylar çoğunlukla Abbasi halifelerinin yaşadığı dönemlere denk gelmekte veya bizzat Abbasi halifelerinin de içinde bulunduğu hikâyeler anlatılmaktadır. Ayrıca tüm eserlerde olağanüstü varlıkların bulunması gibi masalsi öğeler bulunması da ortak bir yön oluşturmaktadır.

Eserler bölümlendirme olarak karşılaştırıldığında benzerlik unsuru Arapça ve Farsça el-Ferec hikâyelerinde daha çoktur. Farsça el-Ferec'lerin Arapça ile benzemeyen tarafları da Türkçe eserle benzemektedir.

Tenûhî'nin ve Dehistânî'nin eserleri ayrı olarak değerlendirildiğinde her iki yazara ait eserin bölümlendirilmesinde ortak yönler göze çarpmaktadır. Örneğin her iki eserde de birinci bölümde Kur'ân-ı Kerim'den ayetler yer almaktadır. Ayrıca on üçüncü bölüm şehzadelerin, önemli kişilerin veya halktan insanların yaşadığı aşk hikâyelerini anlatmaktadır. Bu hikâyelerde anlatılan aşk genellikle platonik, içten içe yaşanan, saf, temiz bir aşktır.

Eserler barındırdıkları hikâye sayısı açısından değerlendirildiğinde Tenûhî'nin Arapça el-Ferec Ba'de's-Şidde 'si 361 hikâyeye ilk sıradadır, onu 231 hikâyeye Dehistânî'nin Farsça tercümesi izlemekte, Türkçe nüshalar ise 42 hikâyeye içermektedir.

Eserin Türkçe çevirisinin Kasım b. Mehmed tarafından kaleme alındığı tahmin edilmektedir. Eserin Arapça nüshaları içinde et-Tenûhî'nin eserinin en mükemmel olduğu yukarıda dile getirilmişti. Başta Tenûhî'nin ve İbn ebi'd-Dünya'nın eserindeki hikâyeler, Türkçe eserlerdeki hikâyelerle karşılaştırmalı olarak incelendiğinde Arapça nüshalarda giriş bölümünün ve hikâyelerinin daha çok dinî içerikli oldukları; Türkçe çevirilerde böyle bir eğilim olmadığı görülmektedir. Ancak Farsça ve Türkçe nüshalar bu yönden benzerlik taşımaktadır. Buradan Türkçe hikâyelerin Farsça tercümeden yararlanılarak ya da özgün bir biçimde Türk kültüründen de öğeler eklenerek yazıldığı düşünülebilir. Bu bağlamda Deveci, eserin Farsça aslından da farklı olduğu bilgisini vermekte ve Türkçe külliyyatın *Ferec Ba'de's-Şidde* adıyla yazılmış olmasına rağmen, Arapça ve Farsçalarından çok farklı olmasını Türkçe yazılmış bu hikâyelerin özgün olduğu kanaatini uyandırdığını söylemektedir. Ayrıca 42 hikâyelik bir başka eserin Arap veya Fars edebiyatında da olmamasının, bu tezi güçlendiren diğer bir etken olduğunu, bu verilerden yola çıkarak, Türkçe külliyyatın, *Ferec Ba'de's-Şidde* adıyla yazılmış ve bu adın ününden faydalanmış; fakat bu adı taşıyan eserden bağımsız, yeni hikâyelerin derlendiği tamamen farklı bir külliyyat olduğunu da eklemektedir (2007:9). Buna güzel bir kanıtta Ferec Ba'de's-Şidde 'de bulunan hikâyelerle diğer anonim Türk halk hikâyeleri arasında yakın benzerlikler bulunduğu görüşüdür (Seyidoğlu ve Yavuz 2012:19). Aynı zamanda Türkçe Hamidiye nüshasından iki hikâye üzerine bir

gamer çözümlemesi yapan Yavuz, bu eserin Türkçeye kazandırılırken kendi kültürümüzün unsurlarıyla da beslenerek milli bir bünye elde ettiğini söylemektedir (Yavuz 1995-1995:289).

Arapça el-Ferec Ba'de's-Şidde 'leri kendi içinde bir değerlendirmeye tabi tutacak olursak, İbn. Ebi'd-Dünya tarafından yazılan aynı adlı eserin Tenûhî'nin eseriyle karşılaştırılmayacak kadar az hikâye barındırdığı, eserlerin ancak birinci ve ikinci bölümlerinin benzer yön taşıdığı görülmektedir. Bu eserler Farsçaya çevrilirken her ne kadar et-Tenûhi nüshasının kullanıldığı yaygın olarak bilinse de, gerek 'Avfî, gerek ed-Dehistânî'nin Ebu'd-Dünya nüshasını görüp, incelememiş olmaları imkânsızdır. Zira Dehistânî'nin önsözde Medâ'inî'den bahsetmesi bu tezimizi güçlendirmektedir. Buna karşın, Kurgan'da Riyey katalogunda verilen bilgiye göre tercümenin aslı olan nüshanın Kadı et-Tenûhî'nin eseri olduğunu belirtmektedir (1945:362).

5. SONUÇ

Çalışma neticesinde incelenen tüm el-Ferec Ba'de's-Şidde'ler içinde en kapsamlı olanın Tenûhî'nin beş ciltten oluşan eseri olduğu ortaya çıkmaktadır. Yazarlar bu eseri Tenûhî'den tercüme ederken ya da ondan esinlenirken büyük ihtimalle aynı konuyu kendi kültürlerine ve anlayışlarına göre yeniden harmanlamış, birçok yeri değiştirmiş, eksiltmiş veya çıkarmış ya da eklemeler yaparak yeniden yazmışlardır.

Okuyucunun ve dinleyenin lezzet alması amacıyla yazılan bu hikâyelerin tümü yazıldıkları dönemde insanlara her sıkıntıdan sonra bir ferahlama olacağı mesajını vermektedir. Bu hikâyeler bir nevi insanları rahatlatmakta ve onların hayata, mutluluğa ve sevince kavuşmaya dair umutlarını çoğaltmaktadır.

Her ne kadar Arapça nüshadan çeviri olarak Fars edebiyatına geçse de Farsça eserin ününün daha fazla olduğu bazı Araplarca kabul edilmektedir.

Her üç eseri üzerlerinde yapılan bibliyografik çalışmalar açısından incelendiğinde Türkçe el-Ferec Ba'de's-Şidde 'ler üzerine daha çok çalışma yapıldığı görülmektedir. Günümüz edebiyatında ve programlarında süren etkisi bakımından ise Farsça el-Ferec Ba'de's-Şidde 'ler ön plandadır. Mevcut eserlere ve tahkik çalışmalarına erişim açısından, yaptığımız aramalarda en çok internet linkine sahip olan eserin de Tenûhî'nin eseri olduğu görülmektedir. Eserin Arapça yazma nüshaları dâhil, matbu ve tahkikli biçimlerine internet üzerinden kolayca erişilebilmektedir.

Bu makale Arap, Fars veya Türk edebiyatlarında yer alan el-Ferec Ba'de's-Şidde hikâyelerini ana hatlarıyla tanıtan ve bu hikâyeler hakkında bilgi vermek üzere hazırlanan başlangıç niteliğinde bir çalışmadır. Ayrıca tüm el-Ferec Ba'de's-Şidde hikâyelerinin içeriklerinin incelendiği, içlerinde yer alan benzer hikâyelerin karşılaştırıldığı çalışmalar yapılmasının da kültürler arasılığın bir göstergesi olarak ne kadar gerekli olduğunu göstermektedir.

KAYNAKÇA

- Alkayış, Muhammet, Fatih, Doğan, Ahmet Turan (2011), *el-Ferec Ba'de's-Şidde 'de Geçen Deyimler*, Turkish Studies, Volume 6/3, Summer, s.461-487.
- Akyol, Ali (2008), *Ferec Ba'de's-Şidde* ('Abdulaziz Cevherî, Fazlullah, Bennâ Hikâyeleri), Giriş, Dilbilgisi, Metin, Dizin, Erzurum, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Apık, Tufan (2013), *Ferec Ba'de's-Şidde 'nin Budapeşte Nüshasının Dizini ve Sözlüğü*, Niğde, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Beaumont, Danial (1998), *In the Second Degree: fictional technique in at-Tanûkhî's Al Faraj ba'd ash-shidda*, Arabic and Middle Eastern Literatures, Vol. 1, No:2.

- Bray, Julia (1998), *Isnâds and Models of Heroes: Abû Zubayd al-Tâi, Tanûkhî's sundered lovers and Abu'l-Anbas al-Saymâri*, Arabic and Middle Eastern Literatures, Vol 1, No:1, s. 7-30
- Çöğenli, Sadi (2013), *İbnu'n-Nahvî ve el-Kasîdetu'l-Munferice'si*, Turkish Studies, Volume8/13, Fall, s.75-79.
- Dayf, Şevkî (1973), *Târîhu'l-Edebi'l-'Arabî, 'Asru'l-'Abbâsî es-Sânî*, Dâru'l-Ma'ârif, Mısır.
- Deveci, Menşure (2007), *Ferec Ba'de's-Şidde* (1b-54a), Metin, Gramer, Sözlük, Konya, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Doğan, Ali Turan (2011), *el-Ferec Ba'de's-Şidde 'de Birleşik Füller*, Adıyaman, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi
- Ebi'd-Dünyâ İbrahim b. Ali, *Kitabu'l-Ferec Ba'de's-Şidde*, Yazma Nüshası, tarihsiz.
- Ebû Huzeyfe 'Abdullah b. 'Âliye (1988), *Kitâbu'l-Ferec Ba'de's-Şidde li imâmi'l-hâfiz ebî Abdullah b. Ebî'd-Dünyâ el Kureşî*, Dâru'r-reyyân li't-turâs, et-tab'atu's-sâniye, Mısır.
- eş-Şahmân, Sa'd (2013), *el-Ferec Ba'de's-Şidde li'd-Dehistânî*,
<http://arabic.irib.ir/programs/item/10118>, e.t. 24.02.2016
- eş-Şâlecî, Abbûd (1972), *el-Ferec Ba'de's-Şidde, Tenûhî*, 5 Cilt, Dâru's-Sâdir, Beyrut.
- el-Vâslânî (2009), *el-Haber fi'l-Ferec Ba'de's-Şidde*,
<https://ahdafona.files.wordpress.com/.../d8a7d9>, e.t.20.05.2015
- Ferhâdî, Mes'ûd (1970), *Râhat ba'd ez Renc yâ ferec ba'd ez şidde*,
<http://www.mirasmaktoob.ir/sites/default/files/archive/pdf/GM47-48-Moarrefi-Farhadi.pdf>,
 e.t.24.02.2015
- György Hazai, Andreas Tietze (2006). *Ferec ba'deş-şidde (Ein frühosmanisches Geschichtenbuch)*.Berlin: Klaus Schwarz Verlag 650 s. Tanıtım-Emine Yılmaz
- Gündüzöz, Soner (2013), *Ebû Ali et-Tenûhî*, T.D.V.İ.A. C.40, s. 470-471
- Khalifa, Nouha (2010), *Hardship and Deliverance in the Islamic Tradition*, Tauris Academic Studies, London, New York.
- Kurgan, Şükrü (1945), “*Osmanlı Devrinde Mensur Hikâyeciliğimize Dair Bir Eser*” Türk Dili-Belleten, Seri III, s. 4-5, Ankara.
- Nabilo, Ali Rıza ve Fethi Necef Âbâdî (1989), *Tahlîlî 'Anâsırı Dâstânî el-Ferec Ba'de's-Şidde*, Peşveheşnâme-i Zebânu edebi fârisi, Yıl 3, Sayı 4, s.109-132
- Sadâkat, Nejâd (1968), <http://www1.jamejamonline.ir/papertext.aspx?newsnum=100923421385>, e.t. 24.02.2016
- Seyidoğlu, Bilge, Yavuz, Orhan (2012), *Ferec Ba'de's-Şidde Hikâyeleri*, Edebiyat, İstanbul. 256s.
- Tenûhî, Ebu'l-Kâsım (1955), *el-Ferec Ba'de's-Şidde*, Mektebetu'l-Hancî, Kahire, 519s.
- Yavuz, Orhan (1994-1995), *Ferec Ba'de's-Şidde 'den İki Hikâye Üzerine Bir Gramer Denemesi*, S.Ü. Fen Edebiyat Fakültesi Edebiyat Dergisi, 9.-10. Sayı, s. 289-335.
- Yıldız, Çetin (2011), *el-Ferec Ba'de's-Şidde 'de Motif İncelemesi (İlk Yirmi Hikâye)*, Adıyaman, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Yılmaz, Emine (2010), György Hazai, Andreas Tietze (2006). *Ferec ba'd eş-şidde (Ein frühosmanisches Geschichtenbuch)*., Berlin:Klaus Schwarz Verlag, 650s, Bilig, Kış, Sayı

Turkish Studies

52, 243-248 ve görölen (2014), Ferec ba'd eŐ-Şidde, Behcetü'l-Hadâyık ve Kısas-ı Enbiya Temelinde Eski Anadolu Türkçesinin Söz Varlığına Katkılar II, Prof. Dr. Mehmet Özmen Armağanı, Ankara, s.321-325)

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

Adalar Subaşı, D., (2016). "Arap, Fars ve Türk Edebiyatlarında El-Ferec Ba'de'Ő-Şidde Hikâyeleri / Al-Faraj Ba'd al-Shiddah Stories in Arabic, Persian and Turkish Literature", *TURKISH STUDIES -International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic-*, ISSN: 1308-2140, (Prof. Dr. Hayati Akyol Armağanı), Volume 11/4 Winter 2016, ANKARA/TURKEY, www.turkishstudies.net, DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.9258>, p. 1-18.